

Zápis

z obhajoby disertační práce paní Mgr. Věry Pilecké
konané dne 20. 6. 2014

Téma práce: *„Vzájemné ovlivňování informační vědy a kognitivních věd s důrazem na vyhledávání informací“*

Přítomní: dle prezenční listiny

doc. RNDr. Jiří Souček, DrSc. - předseda

doc. PhDr. Richard Papík, Ph.D. - školitel

PhDr. Beáta Sedláčková, Ph.D. - oponentka

doc. PhDr. Pavel Rankov, Ph.D. - oponent

prof. Jiří Ivánek, CSc.

PhDr. Barbora Drobíková, Ph.D.

Ing. Martin Souček, Ph.D. (omluven)

Předseda komise doc. RNDr. Jiří Souček, DrSc. zahájil obhajobu, představil přítomným uchazečku a seznámil přítomné s průběhem obhajoby. Doc. Souček představil Mgr. Pileckou jako studentku ÚISK, která současně pracuje na částečný úvazek jako odborná asistentka na ÚISK FF UK.

1. Doc. Souček vyzval školitele uchazečky, doc. PhDr. Richarda Papíka, Ph.D., aby představil uchazečku a seznámil komisi s průběhem jejího studia. Školitel přečetl svůj posudek, představil téma práce a uvedl, že předkládaná práce je výsledkem profesionálního působení doktorandky v oboru informační věda, dále výsledkem odborné praxe odborné asistentky na ÚISK, a také jejího profesního působení v Ústřední knihovně ČVUT. Uchazečka má bohatou přednáškovou činnost včetně mezinárodních konferencí, podílela se na přípravě VŠ studentů na ÚISK FF UK i na ČVUT. Záměr disertační práce se prolíná s profesionálním zaměřením Mgr. Pilecké a s její osobní pracovní zkušeností. Je výsledkem působení v národním i mezinárodním prostředí, zahraničních pobytů a odborné erudice doktorandky. Dále ji k tématu přivedla řada řešených projektů na ÚISK FF UK v oblasti Human-Computer Interaction (HCI), uživatelských rozhraní a jejich vlivu na řešeršní procesy. Práce je mezioborová, vyvážená a aktuální a to i přesto, že se téma dynamicky vyvíjí.

Z odborného profilu absolventky doc. Papík zdůraznil pedagogickou činnost na ÚISK („Rešeršní strategie“, „Speciální informační fondy a služby“, „Information retrieval methods with special focus to grey literature“ pro Erasmus studenty, „Open Access a zdroje OA informací“, a přednášky pro univerzitu třetího věku. Dále poukázal na výuku doktorandky v Ústřední knihovně ČVUT, a to kurzy „Informace pro vědu a výzkum“ pro studenty doktorského studia a předmět „Vyhledávání v databázích a práce s informacemi“ pro studenty bakalářského studia Masarykova ústavu vyšších studií. Doc. Papík také vyzdvihl účast na českých i mezinárodních konferencích, pomoc při pořádání konferencí a při návštěvě

zahraničních hostů, dále také aktivní vystoupení na konferencích (např. QQML 2012) a mezinárodní charakter publikační činnosti doktorandky.

Předseda komise doc. RNDr. J. Souček poděkoval a vyzval uchazečku k představení své disertační práce.

2. Mgr. Pilecká seznámila přítomné se svou disertační prací. Tématem práce je vymezení vztahu a souvislostí informační vědy a kognitivní vědy s důrazem na vyhledávání informací, protože v této tematice se nejvíce projevují kognitivní aspekty jedince. Mgr. Pilecká se tématem zabývá již delší dobu, téma zpracovala již v rámci své diplomové práce a účastnila se řady seminářů, a v rámci výuky a grantových projektů se věnovala také souvisejícím tématům (HCI, informační chování).

Hlavním cílem práce bylo ilustrovat vztahy informační a kognitivní vědy a definovat přínosy kognitivní vědy pro obor informační věda. Dílčí cíle práce se projeví v průzkumech, které se zaměřily na oblast vyhledávání informací. Jednalo se o dva průzkumy:

1. Jak studenti VŠ využívají intuitivní a analytické způsoby vyhledávání.
2. Průzkum zaměřený na oblast percepce informací v rámci „Kurzů rychlého čtení“, ve kterém byly porovnány dvě formy výuky (v tradičním a elektronickém prostředí).

Obsahem práce bylo teoretické vymezení obou věd, autorka se snažila vlastním schématem porovnat obě disciplíny a vymezit styčné body, zaměřila se na oblast vyhledávání informací. Jednou z metod bylo dotazníkové šetření, další součástí byl drobný kvalitativní průzkum mezi českými i zahraničními odborníky.

Výsledky a přínos práce jsou v komplexním zpracování dané problematiky, která ještě nebyla v této míře zpracována, autorka vymezila, analyzovala a shrnula problematiku, vytvořila nový model vztahu informační a knihovní vědy, oslovila zahraniční a české odborníky pro jejich ohlasy. Mgr. Pilecká zde vyjádřila poděkování, že získala odpovědi od věhlasných zahraničních odborníků (prof. T. D. Wilson, prof. Gary Marchionini, prof. David Bawden, aj.). Vyjádřila také lítost, že některé odpovědi obdržela až po odevzdání práce.

K výsledkům provedeného průzkumu autorka uvádí, že jsou pouze ilustrativní, nelze je zobecňovat. V době zadání byla disertační práce pojata a zadána teoreticky, ze začátku byla také tak koncipována. Až v posledních letech ÚISK pojímá práce i více prakticky, proto autorka zařadila i ilustrativní výzkum. V něm využila kontakt se studenty ve výuce. První výzkum se týkal využití intuitivního a analytického způsobů vyhledávání. Zvolen byl systém Google, protože je volně dostupný a z jiných vyhledávacích systémů je obtížné získat podklady. Autorka získala a zpracovala 123 odpovědí. Z nich vyplynulo, že většina (více než ¾ respondentů) preferovali intuitivní vyhledávání. Naopak druhá hypotéza, že uživatelé nebudou při vyhledávání využívat Booleovské operátory ani vyhledávání dle přesných frází, nebyla potvrzena. Zde autorka poznamenala, že ji toto zjištění překvapilo. Druhý průzkum se zaměřil na studenty Kurzů rychlého čtení, kteří absolvovali dvě formy výuky – klasickou za využití tištěných materiálů, a elektronickou formu prostřednictvím systému rozectise.cz. Výsledky tohoto průzkumu byly prezentovány na konferenci Kniha ve 21. Století (2014). Vzorek byl malý, což vyplynulo z účasti studentů

na kurzu. Závěrem z průzkumu je, že studenti preferují online verzi a považují ji za inspirativní pro nácvik technik rychlého čtení.

3. Předseda doc. Souček poděkoval uchazečce a poprosil oponenty o přednesení závěrů svých posudků. Předseda zvolil pořadí oponentů podle abecedy.

Oponent doc. PhDr. Pavel Rankov, Ph.D. seznámil komisi s hlavními částmi svého posudku. Přečetl jej ve slovenštině. Doc. Rankov vyzdvihl zpracování práce v širokém kontextu, ale také poukázal na několik nesrovnalostí. Poukázal na skutečnost, že doktorandka ve výčtu oborů souvisejících s informační i kognitivní vědou nerozlišuje teoretické a aplikační disciplíny. Dále poukázal na autorčino opomenutí důležitého souvisejícího oboru „znalostní management“, který sice autorka dále v práci uvádí, ale neuvádí jej v rámci výčtu (schématu) souvisejících oborů. Poslední výtkou je skutečnost, že autorka v práci nedefinuje vztah informační a knihovní vědy.

Doc. Rankov dále vyzdvihl význam autorčina průzkumu (ankety) mezi odborníky a zejména skutečnost, že autorka získala odpovědi od významných odborníků v daném oboru. Toto podle oponenta dokresluje význam tématu pro odbornou komunitu a také to, že odborníci toto téma považují za důležité.

Na závěr ze svého posudku zvolil a položil doktorandce dvě vybrané otázky:

- Zda lze také vytvořit model disciplín, které vycházejí z informační vědy?
- Setkala se doktorandka s pojmy Bibliopsychologie a Bibliopedagogika v zahraniční literatuře a co zde znamenají?

Poslední drobnou výtku oponent uvedl nesoulad mezi používáním singuláru a plurálu ve spojení Kognitivní věda vs. Kognitivní vědy. Plurál je uvedený v názvu práce, v řešení práce pak autorka používá singulár.

Doc. Souček poděkoval oponentovi za představení posudku, uvedl, že prostor na reakci na uvedené připomínky bude uchazečce dán po vyjádření druhé oponentky a vyzval druhou oponentku k představení svého posudku.

Oponentka PhDr. Beáta Sedláčková, Ph.D. poté seznámila komisi se svým posudkem.

Dr. Sedláčková konstatuje, že díky komplexnímu pojetí práce, zahrnutí průzkumu názorů odborníků a doplňkovým průzkumům, podává práce systematizovaný přehled o aktuální situaci v oblasti vyhledávání informací. Oponentka ocenila bohatý seznam použitých zdrojů a konzultace se zahraničními odborníky.

Oponentka však v práci postrádá určitý metodologický postup a pokládá doktorandce otázku, co je předmětem studia a výzkumu oboru informační věda. Dále zmiňuje prezentovaný návrh modelu vztahu mezi informační a kognitivní vědou a hodnotí jej jako zdařilý pokus. Pozastavuje se jen nad nutností

vyjádření, které disciplíny patří do kognitivní vědy s komentářem, že ze své praxe z odborných konferencí z oboru kognitivní vědy má dojem, že odborníci z kognitivní vědy mají o tomto jasno a podobnými otázkami se nezabývají.

Poslední poznámka oponentky je terminologická. Komentuje, že oproti vyjádření, uvedeném v práci, existuje český ekvivalent výrazu „hunting“. Zmiňuje tři modely vyhledávání informací: „hunting“, „grazing“, „browsing“, a uvádí jejich české ekvivalenty. Dále komentuje, že výraz „information retrieval“ není synonymem výrazu „information searching“ ani „information seeking“.

Oba oponenti doporučují disertační práci k obhajobě.

Předseda doc. Souček děkuje oponentům za rozsáhlé a podrobné posudky a vyzval uchazečku, aby se vyjádřila k výhradám v posudcích a otázkám obou oponentů.

Mgr. Věra Pilecká se vyjádřila k posudkům oponentů.

Vyjádřuje poděkování za připomínky, vyjadřuje, že se jedná o souvislosti, které autor často pro svůj vlastní úhel pohledu nevnímá, sama považuje uvedené komentáře za inspirativní.

Vyjádření k připomínkám oponentky PhDr. Beáty Sedláčkové, Ph.D.:

Předmět studia a výzkumu informační vědy: doktorandka uvádí, že názory na toto mají velmi široké spektrum, není jednotné chápání informační vědy, a uvádí vlastní pohled na předmět studia a výzkumu informační vědy. Doktorandka vnímá zaměření informační vědy na zkoumání zaznamenané informace (informace využívané lidmi), dále na součást životního cyklu informace - na komunikování informace ve společnosti, resp. v rámci jednotlivých předmětových oblastí (domén), nebo v rámci určitých uživatelských skupin. Tento pohled je převzat z definice autorů prof. Davida Bawdena a Lin Robinsonové, která je autorce z různých definic informační vědy nejbližší. Nejvýraznější dva směry v informační vědě pak doktorandka uvádí tyto: informační potřeby a chování, na druhé straně informační systémy a metody vyhledávání informací (např. viz pojetí prof. Tefko Saracevice).

Oponentka dr. Sedláčková na tuto odpověď reaguje a uvádí, že když se poprvé použil pojem informační věda (rok 1958), bylo to v souvislosti se zkoumáním toku informací. Uvádí informační cyklus založený na roli člověka v informačním procesu: tvůrce – zprostředkovatel – uživatel. Diplomantka uvádí, že vyjádření oponentky není v rozporu s její definicí. Vnímá, že komunikace informace ve společnosti zahrnuje uvedené tři role člověka dle vyjádření oponentky.

K připomínce ohledně zahrnutí schématu, které disciplíny patří do kognitivní vědy Mgr. Pilecká uvádí, že potřebovala toto zejména ujasnit pro sebe. Uvádí, že se obory vyvíjejí, vždy je možnost, že se objeví nové subtéma nebo podobor. Nevnímá toto jako uzavřenou záležitost a souhlasí s tím, že kognitivní vědci se tím nezabývají, akceptuje připomínku.

K výrazům „hunting“, „grazing“, „browsing“ doktorandka uvádí, že první dva v literatuře nejprve nenašla, na základě uvedené připomínky v podsudku si je dohledala. Termíny jsou zmíněny v publikaci autorů Hawkinse a Heyera. Širšího použití však nebylo dosaženo. Doktorandka uznává, že ji nenapadlo spojení „hunting“ – „jednorázové retrospektivní rešerše“, proto napsala, že český ekvivalent není.

K termínu „information retrieval“ Mgr. Pilecká uvádí, že netvrdí, že se jedná o synonymum k pojmu „information searching“. V oráci na jednom místě pouze uvedla, že někteří autoři i to, co my vnímáme jako „information retrieval“, označují výrazem „information searching“. Dále uvádí, že tato terminologie je často nejednoznačná.

Doc. Souček nechává reakce oponentky na později a ponechává slovo uchazečce.

Vyjádření uchazečky k připomínkám oponenta doc. PhDr. Pavla Rankova, Ph.D.:

Nerozlišení teoretických a aplikačních věd ve výčtu oborů souvisejících s informační i kognitivní vědou: Doktorandka si je tohoto vědoma, v průběhu vytváření modelu měla několik verzí, v jedné verzi se snažila disciplíny rozlišit, ale výsledek byl značně nepřehledný, proto zvolila tu verzi, kterou zvolila, je si tohoto nedostatku vědoma.

Opomenutí oboru „Knowledge management“ („Znalostní management“) ve výčtu souvisejících disciplín: Doktorandka uvádí, že byť tento termín nepoužívá v modelu explicitně, na pozadí se tam objevuje a byl uveden v rámci výsledného schématu. Uznává, že by bylo vhodnější jej v práci více explicitně zmínit, např. v souvislosti s umělou inteligencí, expertními systémy. Připomínku akceptuje.

Vztah knihovní a informační vědy: Doktorandka uvádí, že nebyl zmíněn z důvodu, že je velmi složité se s tímto vypořádat. Uvědomuje si existenci rozdílu v chápání terminologie v anglosaské literatuře a v ČR. V anglosaské literatuře je pojem „knihovní a informační věda“ chápán širěji a jako zastřešující. Jako příklad doktorandka uvádí pojetí L. S. Estabrookové, která pojímá obor LIS („Library and Information Science“) jako průnik LS (knihovní věda), IS (informační věda) a komunikace. V českém prostředí je toto naopak, zde chápeme informační vědu jako zastřešující kategorii, do které spadá i knihovní věda. Také se naskýtá otázka, zda pojem „library science“ překládat jako „knihovní věda“, nebo jako „knihovnictví“. Doktorandka argumentuje např. oborem „Military science“ se do češtiny překládá jako „vojenství“. Dále argumentuje tím, že pokud se v cizí literatuře objevuje pojem „library science“, je to v kontextu aplikačního knihovnictví. A konečně doktorandka vychází z názvu ÚISK, kde se vyskytuje knihovnictví, nikoli knihovní věda.

Uchazečka dále prezentovala i odpovědi na další otázky z posudku doc. Rankova, které oponent při prezentaci svého posudku nezmínil, avšak v posudku jsou uvedené.

Výběr vzorku respondentů: Doktorandka uvádí, že si uvědomuje malý rozsah a že výsledky nelze zobecňovat. Dle D. Bawdena je jednou z legitimních metod výběru vzorku respondentů výběr

respondentů, které jsou k dispozici (pokud není cílem výsledky zobecnit). Tuto metodu tedy autorka použila s odvoláním na zmíněného autora z důvodu, že měla přístup jen k určitým skupinám studentů. Výzkum byl pouze ilustrační v rámci tématu práce, doktorandka si uvědomuje tato omezení průzkumu.

Pojem Google generation: Doktorandka vychází ze studie JISC, která tento pojem používá pro lidi narozené po roce 1993. Usoudila, že použila populární termín, který v této situaci není přesný, měla raději uvést, že šlo o VŠ studenty.

Bibliopedagogika – oponent doc. Rankov uvádí, že tuto otázku lze vynechat, že jde o poznámku ne příliš k věci. Autorka přesto reaguje a uvádí, že pojem „Bibliopedagogika“ je český specifický termín.

Předseda doc. Souček děkuje za komentáře uchazečky a vyzývá oponenty k vyjádření. Volí opačné pořadí, jelikož dr. Sedláčková již na obhajobu uchazečky reagovala a uvádí, že je s odpověďmi spokojena. Pouze ještě dodává poznámku k terminologii, uvádí české ekvivalenty pro výrazy: „information retrieval“ – „rešeršní strategie“, „information search“ – nastává v okamžiku kdy je formulovaný dotaz, „information seeking“ – problém informačního požadavku. Toto rozdělení je dle prof. P. Ingwersena. S tím autorka souhlasí. Odkazuje se na model T. Wilsona ve své práci, uvádí, že vnímá tyto výrazy stejně jako oponentka. Poukazuje, na skutečnost, že toto terminologické nedorozumění je nejspíše výsledkem jednoho konkrétního vyjádření v práci, což byla jen pravděpodobně nešťastně formulovaná poznámka, že se termín „information retrieval“ občas v literatuře vyskytuje i v jiném kontextu.

Doc. Rankov uvádí poznámku k výběru respondentů a považoval by za korektnější vybrat respondenty z těch oborů, které mají vztah ke kognitivní vědě. Výběru respondentů dle doktorandky rozumí, považuje tuto metodu za nejjednodušší a nejdostupnější, pokud autorka nemá grant, nebo jiné finanční prostředky na toto určené.

Předseda komise a oponenti byli s odpověďmi uchazečky spokojeni.

Diskuse:

Doc. Souček považuje téma za zajímavé, sám nerozumí rozdíl mezi singulárem a plurálem u kognitivní vědy. Uvádí, že plurálem rozumí kognitivní vědu se zahrnutím i informační vědy, v singuláru chápe kognitivní vědu bez informační vědy. Uvádí, že závisí na pojetí informační vědy. Poukazuje např. na jiné pojetí informační vědy mezi pracovišti v Praze a Bratislavě. Dále konstatuje, že informační věda je nejmladší z věd, která existuje cca 10-20 let. Knihovní vědu vnímá jako předstupeň knihovní vědy. Říká, že na toto existuje řada názorů, je to neustálené, i v literatuře. Jedná se o tak mladou disciplínu, že každý autor má svůj postoj.

Mgr. Pilecká ještě reaguje, že ve svém vystoupení zapomněla poznamenat, že v TDKIV nejsou nové aktualizované termíny, pravděpodobně z důvodu, že není nikdo, kdo by ji aktualizoval. Jedná se o jedinou

českou terminologickou databázi, ale nelze se na ni spolehnout, zejména u nových otázek, neboť databáze vychází se z poměrně staré literatury.

Dále Mgr. Pilecká komentuje poznámku doc. Rankova ohledně uvedení singuláru a plurálu pro pojem „kognitivní věda“. Odkazuje se na poznámku v práci, že pokud mluví o dílčí disciplíně, uvádí singulár, což uvádí, že je i zastřešující pojem a odkazuje se např. na autora Ivana Havla. Dále uvádí, že např. ve slovenském prostředí se více používá plurál. Dále doktorandka uvádí, že zadání práce bylo formulováno v plurálu, ale v práci využívá singulár. Uvědomila si toto příliš pozdě a nechtěla již měnit téma práce, což je složitý formální proces.

Doc. Rankov se k tomuto vyjadřuje jako ke stylistické nepřesnosti.

Mgr. Pilecká reaguje, že toto měla zmínit v předmluvě, ale tento formální krok neudělala.

Doc. Papík zmiňuje, že se také používá termín „soubor kognitivních věd“, který je inspirován zahraničím, např. MIT (v kontextu např. robotiky). Vyjadřuje, že se mu termín líbí, přirovnává pojem „soubor kognitivních věd“ k pojmu „souboru neurověd“. Dále se vyjadřuje k terminologickým nepřesnostem. Např. KISK FF MU používá pojem „informační vědy“, který doc. Papíkovi nepřipadá správný. Uvádí, že terminologické diskuze probíhají neustále, např. také „knihovnictví“ – „library science“. Dle doc. Papíka jsou tyto terminologické nesrovnalosti patrné i v zahraničí: zavedená zkratka „LIS“ versus označení partnerské katedry v USA: SILS (pojetí „ILS“). Pojem „knihovní věda“ by se v češtině mohl zaměňovat za pojem „knihověda“, což je jiný, historický obor. Doc. Papík se také vyjadřuje k anglické terminologii ohledně vyhledávání. Uvádí, že angličtina má pro vyhledávání velké množství termínů. Problémem překladu pojmů „searching“ a „retrieval“ do češtiny – v obou případech se překládá jen jako „vyhledávání“. Uvádí také, že pojem „retrieval“ je problém indexace, organizace, ukládání informací.

Dr. Sedláčková reaguje a poukazuje na publikaci Libuše Sedláčkové: „Kognitivní psychologie“. Poukazuje na rozdíl mezi kognitivní vědou a kognitivní psychologií, uvádí, že systém zpracování informací řeší kognitivní psychologie.

Prof. Ivánek se vrací naopak k nejstarší vědě – aristotelovské logice. Ptá se na zastoupení logiky a matematické logiky v modelu, uvedeném v práci. Uvádí, že se často zapomíná na klasickou logiku jako průsečík věd. Logika se zahrnuje mezi matematické disciplíny, přičemž např. na FF UK je katedra logiky, kde se logice věnuje z filozofického pohledu.

Doc. Papík poukazuje, že také informační věda se vnímá různými způsoby. Např. „Informationswirtschaft“ od německých autorů je spíše v oblasti „knowledge managementu“. Uvádí, že toto německé pojetí informační vědy nekoresponduje např. s pojetím prof. Bawdena, jehož pojetí nám je bližší.

Mgr. Pilecká reaguje na připomínku prof. Ivánka tím, že část textu o logice čerpala z publikace I. Havla, který řadí logiku pod matematiku.

Prof. Ivánek apeluje, abychom si na půdě FF UK uvědomili, že logika není jen matematická logika. Také poukazuje na analogický příklad matematické statistiky. V oboru informační vědy se používá obvykle spíše popisná statistika, nikoli matematická. Nepoužívají se zde prostředky př. ověření hypotéz, ale spíše popisné argumentace.

Doc. Papík uvádí, že posledním, kdo se tímto tématem takto komplexně zabýval, byl Prof. Žatkuliak. Tomuto přitakávají i oba oponenti.

Prof. Ivánek ještě v obecné diskuzi pokládá dotaz, které další disciplíny jsou úplně nové, které vznikly v posledních letech? Např. bioinformatika? Mgr. Pilecká odpovídá, že právě bioinformatika ji v tomto kontextu také napadla, uvádí, že tento obor je také mladý, odhaduje rámcově posledních 15 let.

Doc. Souček se vrací k posudku doc. Rankova, k teorii rozšířené mysli. Uvádí, že je to pro něj nový přístup, že v dizertační práci uchazečky bylo toto jen krátce zmíněno.

Mgr. Pilecká uvádí, že vycházela ze článku autora G. A. Hollanda, který popisuje rozšířenou kognici jako využití nástrojů vnějšího světa pro kognitivní úkony člověka. Kognitivní nástroje (cognitive tools) jsou cokoli (papír, tužka), co ve světě existuje. Nástroji se nazývají proto, že člověku pomáhají při řešení problému, který lidská mysl zvládne, ale je to obtížné. Kognitivní nástroje umožňují rozdělit úkol na menší kroky, které již zvládneme vyřešit snadno, ale je pro toto rozdělení je potřeba využít nějakých nástrojů (např. papír a tužka). Uvádí příklad při řešení složitějších matematických operací.

Předseda doc. Souček shrnul a uzavřel diskusi s tím, že uchazečka odpověděla na otázky oponentů. Poté ukončil veřejnou část obhajoby disertační práce. Shrnul pravidla hlasování, hlasují pouze členové komise. Požádal uchazečku i nečleny komise, aby opustili místnost.

Hlasování proběhlo za přítomnosti paní Romany Jensenové z oddělení vědy FF UK.

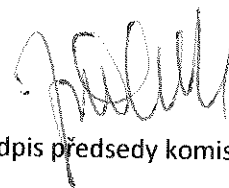
Členové komise přistoupili k tajnému hlasování.

Vyhlášení výsledku tajného hlasování:

počet členů komise:	5
přítomno členů komise:	4
kladných hlasů:	4

Komise navrhla udělit titul doktor (Ph.D.)

V Praze 20. 6. 2014 zapsala Mgr. Lenka Němečková

Podpis předsedy komise: